

Asatru

Asatru

Een naslagwerk

Frigga Asraaf

Omslagontwerp: Michiel de Nijs
Illustraties: Marjatta Ranta-Iso
Website: www.hetrad.nl
Uitgave: Mijnbestseller.nl
Zetwerk: Bittext

© 2009–2023 Frigga Asraaf

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, internet, disk, cassette of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

NUR 719
ISBN 978 94 0371327 4

INHOUD

DANKWOORD	9
INLEIDING	11
WOORD VOORAF	13
GESCHIEDENIS	17
Indo-Europa	19
De Lage Landen	20
Volksverhuizingen	21
Vroege Middeleeuwen	21
Bronnen	22
Bodemschatten	23
Taal	23
Tacitus	26
Lied-Edda	27
Stafrijm	28
Proza-Edda	29
Flateyjarbók	30
Saga's en sagen	31
Vitae	31
Adam von Bremen	33
Gesta Danorum	33
Angelsaksische en oudengelse handschriften	34
Volksge loaf- en gebruiken	35
GERMAANSE VOLKEREN	39
Noodlot	41
Sibbe	42
Dood	46
Voorouderverering	47
Ding	48
Geloof	49
Priesterschap	51
EEN MYTHOLOGISCH WERELDBEELD	55
Schepping	57
Begoocheling van Gylfi	58
Ask en Embla	59
Yggdrasil	59
Negen Werelden	61
Hallen der goden	65
Ragnarok	68
HET LOT	73

Inhoud

De tijd draait door	76
De bron	78
Weefgetouw	79
Weven	80
Keuzevrijheid	82
Spinneweb	82
Spinnen	84
Moderne gemakken	84
GODEN EN GODINNEN	87
Wodan	91
Frigga	94
Twaalf asynjur	95
Balder en Nanna	98
Donar en Sif	99
Loki en Sigyn	101
Tyr	102
Heimdal	103
Bragi en Iduna	104
Forseti	105
Ran en Aegir	105
Mimir	106
Jord	107
Njord en Skadi	107
Nerthus	109
Freya	109
Frey	111
Vrouw Holle	113
Hel	115
INHEEMSE GODEN EN GODINNEN	119
Baduhenna	120
Burorina	121
Irmin	121
Haeva	122
Hludana	122
Nehelennia	122
Sandraudiga	125
Tamfana	125
Vagdavercustis	125
Hercules Magusanus	126
Mars thingsus	126
Matrones	127
Rura	127
Nog enkele namen	128

WITTE WIEVEN EN ANDERE WEZENS	131
Witte wieven	133
Alven en Disen	134
Elfen	136
Dwergen	138
Reuzen	139
Vuurgeesten	142
Landgeesten	143
Watergeesten	144
Huisgeesten	144
Weerwolven	145
DIEREN- EN PLANTENRIJK	147
Vogels	149
Paarden	151
Draken	152
Wolven en honden	153
Bijen	154
Beren	155
Bomen en struiken	156
Planten en kruiden	161
Paddenstoelen	165
JAARFEESTEN EN RITUELEN	169
Winterfeesten	173
Voorjaarsfeesten	176
Zomerfeesten	178
Najaarsfeesten	180
Blot	180
SEIDH	187
Seidh toen	189
Voorspellen	191
Utiseta, gedaantewisselen en trance-reizen	193
Tovergezangen en - spreuken	194
Tover- en natuurgeneeskunde	196
Zielenleer	197
Seidh nu	201
Seidh toepassingen	202
RUNEN	207
Toverij	212
Getallen	214
Geheimschrift	216
Oudere Futhark	217
ZINNEBEELDEN	221
Geveltekens	223
Stiepeltekens	223
Uileborden	224

Inhoud

Huismerken	225
Heidense zinnebeelden	226
NAWOORD	233
REGISTER	235
BRONNEN	241
Asatru	241
Seidh en runen	241
Edda	242
Mythologie	242
Saga's, sagen en volksverhalen	243
Volkskunde	244
Geschiedenis	244
Allerlei	246
Woordenboeken	246
Internet bronnen	247

DANKWOORD

Mijn oprechte dank gaat uit naar alle mensen die, in al de jaren waarin ik aan dit boek gewerkt heb, rechtstreeks of zijdelings een bijdrage geleverd hebben aan de totstandkoming ervan. Een aantal van hen wil ik met name noemen:

Draak bijzonder bedankt voor alle hulp bij het onderzoek nodig voor dit boek, voor het proeflezen en de waardevolle suggestie voor veranderingen en verbeteringen. Bedankt voor het tekenen van de landkaart bij hoofdstuk 1 en een aantal van de zinnebeelden uit hoofdstuk 12.

Mijn innige dank gaat uit naar Marjatta Ranta-Iso voor de afbeelding, geïnspireerd door een tekening van Maila Nieminen, op de voorkant en voor de tekeningen bij de hoofdstukken 2 tot en met 12. Het was telkens weer spannend om de eerste ontwerpen te zien te krijgen. Hans Kromme bedank ik voor het bewerken van deze tekeningen in de computer.

Verder wil ik Susan Derksen heel hartelijk bedanken voor het proeflezen en haar commentaar, zowel de complimenten als de kritiek. Je aanwijzingen hebben zowel inhoudelijk als taalkundig tot verbetering geleid.

Taco Hoekwater bedankt voor het keer op keer uitprinten van het manuscript, het proeflezen en het meedenken. Ik ben je innig dankbaar dat je me geholpen hebt mijn droom verwezenlijk: een echt boek uitgeven.

Freya Aswynn bedank ik voor het doorlezen van het manuscript en de een paar waardevolle suggesties die puntjes op de i opleverden.

Een andere Freya bedankt voor het tekenen van een paar van de zinnebeelden te zien in hoofdstuk 12.

Henny Stegeman bedankt voor het doorlezen van het manuscript op taal.

INLEIDING

Dit boek gaat over Asatru, een stroming waar sinds tientallen jaren in diverse landen steeds meer belangstelling voor is. De levenshouding en het geloof van de oude germaanse volkeren liggen ten grondslag aan deze moderne religie, die onder andere ook bekend is als de noordse traditie, vanatru of germaans heidendom. Over Asatru kunnen een aantal geschiedkundige feiten worden opgesomd en er kunnen onderdelen worden opgenoemd die bij deze traditie horen, zoals bijvoorbeeld naast de levensbeschouwing zelf ook seidh en runen. Maar de dagelijkse invulling blijft een eigen en persoonlijk beleving.

Voor dit boek heb ik allerlei bronnen geraadpleegd waarvan ik meende dat ze mijn inzicht in Asatru konden verdiepen. Daarnaast wil ik mijn dagelijkse ervaringen noemen. Ik wil er met nadruk op wijzen dat het in dit boek mijn persoonlijke opvattingen zijn en dat ik mijn persoonlijke uitleg geef over de verschillende onderdelen van het germaanse heidendom. Het was niet mijn bedoeling om een wetenschappelijke of geschiedkundige verhandeling te schrijven. Het gaat in dit boek over mijn levensbeschouwing, mijn religie. Het is ook vanuit deze levensbeschouwing dat ik het verleden onderzoek.

Nog regelmatig ontdek ik nieuwe dingen en veranderen daardoor mogelijk mijn opvattingen, soms ten dele. Ik bemerk dingen verkeerd begrepen te hebben, of ik vind juist bevestiging. Net zoals ik een ontwikkeling doormaak met betrekking tot mijn levensovertuiging ervaar ik Asatru als een levende traditie die in ontwikkeling is en meegaat met haar tijd.

Lezende in beide Edda's en de saga's, de oude teksten die verhalen over de mythologie, raakt de lezer snel overweldigd door de vele namen die genoemd worden. Bijna alles en iedereen heeft een eigen naam, om niet te spreken van de vele bijnamen die onder meer de goden daarnaast nog hebben. De verhalen dreigen hierdoor bijna onder te sneeuwen. Ik kan uit ervaring zeggen dat het went, als je eenmaal een aantal van de namen hebt leren onthouden.

De citaten uit de Lied-Edda die in dit boek gebruikt worden, komen allen uit de vertaling van Jan de Vries, tenzij anders vermeld. Bij regels uit de Lied-Edda die worden aangehaald is het nummer vermeld van de strofe volgens de genoemde vertaling en die kan afwijken van de oude teksten of andere vertalingen. Tenzij anders vermeld, komen citaten uit de Proza-Edda in dit boek uit de vertaling van Paula Vermeyden. Met de Edda kan zowel de Lied-Edda als de Proza-Edda bedoeld worden.

Inleiding

Oude germaanse talen komen regelmatig aan bod in dit boek. De uitspraak van een paar van de letters in het oudnoords is:

þ – als in het engelse *thing*
ð – als in het engelse *the*
æ – aye
œ/ö/ø – eu

en in het angelsaksisch en oud-engels:

Een ´ op een letter betekent een lange medeklinker: á – aa
æ – een a als in het engelse *hat*

Voorkomende afkortingen zijn:

onl.	oudnederlands	voor 1200
mnl.	middelnederlands	1200–1500
ofri.	oudfries	voor 1550
os.	oudsaksisch	voor 1100
oe.	oudengels	voor 1100
me.	middelengels	1100–1500
ne.	nieuwengels	na 1700
ohd.	oudhoogduits	voor 1100
mhd.	middelhoogduits	1100–1350
on.	oudnoords	voor 1500
got.	gotisch	uitgestorven in de 8ste eeuw
v.o.j.	voor onze jaartelling	
n.o.j.	na onze jaartelling	

Dit boek is geen poging tot een reconstructie van germaans heidens geloof en gebruiken, want Asatru is een moderne religie. De claim dat Asatru voorbehouden zou zijn aan een bepaald ras is in mijn ogen je reinste onzin en zelfs verwerpelijk. Mensen die er een dergelijke mening op na houden, raad ik aan dit boek weer dicht te slaan en terug te leggen op de plank om hen geld en tijd te besparen.

Mensen echter die om wat voor reden dan ook geboeid zijn geraakt door het rijke heidense verleden van Noordwest-Europa, en zeker ook Nederland, en hier meer over willen weten, wens ik veel plezier toe tijdens het lezen.

WOORD VOORAF

Het allereerste jaarfeestritueel dat ik ooit zelf bedacht heb, was jaren geleden ter ere van Ostara. Drie maanden daarvoor was ik toevallig met Asatru in aanraking gekomen, terwijl ik al lang op zoek was. Van het feit dat ik zoekende was, ben ik me lange tijd nauwelijks bewust geweest. Daar stond ik waarschijnlijk ook niet bij stil, want waarnaar ik op zoek was wist ik al helemaal niet. De zwerftocht die door het onbewuste zoeken jaren eerder een aanvang had genomen, bracht me naar religies en tradities uit soms verre landen: hindoeïsme, boeddhisme en sjamanisme.

Elk van die stromingen heeft me wel iets gegeven, maar geen ervan raakte me echt tot in het diepst van mijn ziel. Mijn zoektocht bracht me letterlijk en figuurlijk steeds dichterbij huis. Aanvankelijk nog onbewust, maar langzamerhand steeds bewuster drong zich de vraag aan me op: “Als overal op de wereld spirituele tradities hebben bestaan en zijn blijven bestaan, dan moet er hier toch ook zoiets geweest zijn?”. Op een dag stond ik, onverwacht, samen met mensen van verschillende stromingen op de winterzonnenuwe van 1993 buiten in een kring. Het was ergens in een achtertuin. In het midden van de kring brandde een vuurtje, de runen werden gezongen en er ging een schaal mede rond. Van de handelingen kan ik me verder weinig meer herinneren, wel staat het diepe gevoel ‘erbij te horen’ in mijn geheugen gegrift. Het was een geheel nieuwe gewaarwording voor mij, nog nooit had ik dat zo ervaren.

Mijn zoektocht was afgelopen en daarmee begon een andere. Of beter gezegd: daarmee begon mijn ontdekkingsreis door de negen werelden. Ik kon me herinneren op de lagere school iets geleerd te hebben over de germaanse goden, maar wat me daarvan bij is gebleven is weinig meer dan dat Wodan zijn naam aan woensdag gegeven heeft en Donderdag naar Donar is vernoemd. Een Edda ontbrak in mijn boekenkast; op dit gebied was ik zelfs zo onwetend dat het bestaan van de Proza-Edda me onbekend was. Twee boeken over runen, die ik had gekregen, met daarin ook het een en ander over de goden, stonden tot mijn beschikking.

Ergens had ik een verhaal gelezen over hoe de godin Freya aan haar halssnoer Brisngamen was gekomen. Na drie keer de Lied-Edda van voor tot achter door gespit te hebben, begon ik aan mezelf te twijfelen. Ik kon het hele verhaal niet vinden. Kort daarop ontdekte ik in een boek dat ik aan het lezen was waar het verhaal vandaan kwam: uit het *Flateyjarbók*. Stukje bij beetje kwam ik achter het bestaan van andere dan de paar mij bekende bronnen.

We kijken terug naar de tijden die achter ons liggen door een venster van kennis en informatie waar we nu over beschikken, dit samen met de tijdgeest van nu. Het verleden kan in sommige gevallen een tijdloze waarde bezitten en ons nog steeds aanspreken. We kunnen echter de denkwijzen en de levensopvatting van onze germaanse voorouders, gekleurd door de tijdgeest van toen, niet over het hier en nu plakken. Hun waar-

neming van de wereld, van de goden en van de andere werelden is mogelijk heel anders dan onze waarneming en voorstelling op deze gebieden nu is. Er is immers, in ieder geval op een aantal vlakken, veel veranderd. Maar hoe maken we een reuzenstap in de tijd? Het doen van onderzoek door middel van het lezen van geschiedenisboeken, de Edda's, de saga's en het kennis nemen van alle mogelijke andere bronnen geeft een zeker inzicht in de levenswijze van onze germaanse voorouders. We ontdekken dingen die zinvol zijn, we zien overeenkomsten, maar we vinden ook grote verschillen en allerlei zaken die niet meer van toepassing zijn.

Veruit de meeste asatru'ers erkennen het bestaan van onstoffelijke wezens als landgeesten, witte wieven, reuzen en goden. Ze maken deel uit van ons leven. We zien hen, om het zo te zeggen, als familie, vrienden, burens of collega's. Ook de voorouders worden geëerd en maken nog steeds deel uit van de samenleving. De mens geldt als maatstaf en het is vanuit onze wereld, Midgard, dat we als mensen het leven tegemoet treden. De wereldbeschouwing van Asatru ziet Midgard en de werelden daar omheen, met alle wezens die de verschillende werelden bevolken, als een geheel met een onderlinge samenhang en een wederzijdse beïnvloeding.

Door Asatru te beleven, door te denken en te doen, kunnen we tot een vorm komen die aansluit bij de behoefte en de levensstijl van deze tijd. Tegelijk zet het ons ook aan het denken over die levensstijl en daagt het ons uit tot zelfbespiegeling. In mijn ogen is Asatru een manier van leven. Ik ga uit van samenwerking met andere levensde wezens, of het nu gaat om mensen, goden of geesten. Ieder mens kan rechtstreeks met goden en geesten in contact treden, tussenkomst van een middelaar (priester of priesteres) is daarbij onnodig. Het is naar mijn mening belangrijk dat ieder mens een manier van beleven ontdekt die aansluit bij de eigen persoonlijkheid. Hopelijk krijgen we tijdens ons menselijk bestaan de kans te zijn wie en wat we zijn, niet wat we eventueel zou moeten zijn, of wat de maatschappij verwacht dat we zijn.

Waar religie en geloof vaak synoniem zijn voor elkaar, kent Asatru een andere opvatting. Asatru is een religie te noemen, maar of men wil geloven in zaken als goden of toverij is een eigen keuze. Geen mens is verplicht te geloven in goden. Niemand is verplicht goden of geesten te vereren of een bepaalde leer aan te hangen. Heidendom kent geen instituut dat wetten of geboden voorschrijft of een structuur oplegt. Dat is voor mij juist één van de dingen die mij er zo in aanspreekt. Hierdoor wordt je echter wel sterk op jezelf teruggeworpen en gedwongen te onderzoeken wat bepaalde zaken betekenen. Jim, een Amerikaanse vriend, zei eens: "Iedere asatru'er heeft zijn eigen geloof." Hier sluit ik mij volledig bij aan. De één noemt het zijn geloofsovertuiging en de ander spreekt van zijn levensbeschouwing.

Wetenschappers hebben door onderzoek allerlei verklaringen gevonden voor natuurlijke verschijnselen. Ze kunnen uitleggen hoe regen ontstaat of onweer. Het is boeiend over dit soort dingen te lezen, maar met net zoveel plezier lees ik hoe Donar met zijn hamer donder en bliksem veroorzaakt of hoe de rijpreuzen de winter met zich meebrengen als ze in de maanden rond de jaarwisseling Midgard bezoeken. Wetenschappelijke bewijzen en mythische verklaringen kunnen voor mij naast elkaar bestaan, zonder aan één van beide afbreuk te doen. Hoe leuk en nuttig verklaringen kunnen zijn, het is ook goed dat er nog een en ander onverklaarbaar blijft.

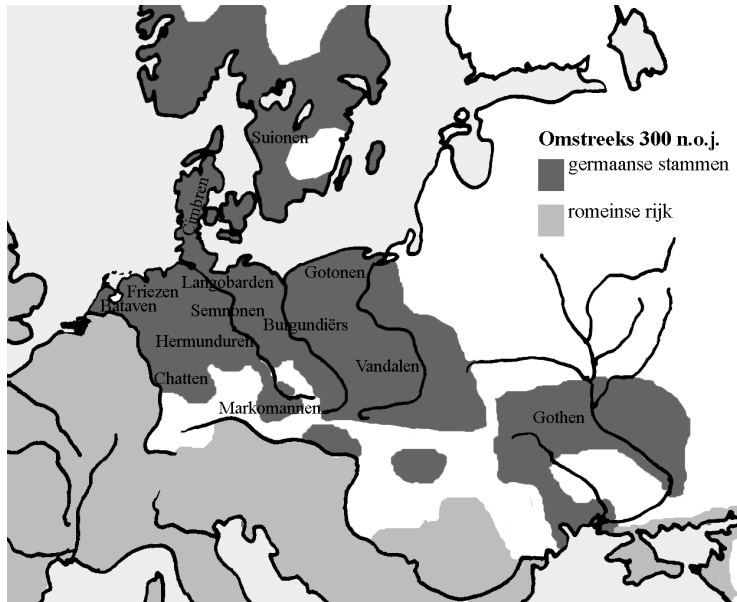
De ontmoeting met Asatru bracht ook een erfdeel dat niet van de Germanen van afkomstig is, maar van het nationaal-socialisme. De geschiedenis van germaanse volkeren en de wetenschap 'volkskunde' zijn door de tijd rond de Tweede Wereldoorlog nog altijd beladen onderwerpen. Het is begrijpelijk, maar wel jammer. De verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog staan buiten kijf. Op het punt van Germanen, Kelten en volkskunde is het echter wel nodig om naar de geschiedenis te kijken en je te verdiepen in de tijdgeest om een duidelijker beeld te krijgen. Het is namelijk naar mijn mening kortzichtig om interesse in Germanen en volkskunde te blijven verbinden aan het nationaal socialistisch gedachtegoed en mensen daardoor met vooroordelen tegemoet te treden. Volkskunde is boeiend en er is niks mis mee om trots te zijn op je land. Het wordt pas eng als je daar dingen aan gaat verbinden zoals uitsluiting van bepaalde groepen of individuen bijvoorbeeld op grond van racistische redenen.

Door de eeuwen heen is op verschillende tijdstippen nogal uiteenlopend gekeken naar Germanen en hun levenswijze. Het echtpaar Jan en Annie Romein geeft daar in hun boek *De Lage landen bij de zee* een mooie opsomming van: de romeinse geschiedschrijver Tacitus roemt in de 1ste eeuw na het begin van onze jaartelling de deugden van de Germanen; klassiek ingestelde historici van eeuwen later zien hen toch meer als een woest in berenhuiden gekleed volk; de negentiende-eeuwse Romantiek schrijft hen een ideale democratische samenleving toe. Daar kunnen voor de eerste helft van de vorige eeuw de nationaal-socialisten, met name in Nazi-Duitsland, aan toegevoegd worden die de geschiedenis herschreven opdat hij bruikbaar was voor hun verwerpelijke doeleinden. Hopelijk zijn we eindelijk zover dat de geschiedenis van de germaanse volkeren, voor zover bekend, gezien kan worden voor wat ze is: gewoon een deel van ons verleden.

De scheiding van staat en religie is een groot goed en vrijheid van godsdienst is voor mij een verworvenheid van wezenlijk belang. Ik ervaar het als bevreemdend dat veel mensen, ongeacht van welke geloofsovertuiging, als vanzelfsprekend menen allerlei rechten aan hun religie te kunnen ontleen en zelfs opeisen. Naar mijn mening is het willen opdringen van de eigen levenswijze aan andere mensen laakbaar. Hetzelfde geldt voor het uitsluiten van mensen op grond van zaken als huidskleur of afkomst. Asatru is voor mij geen religie die mensen uitsluit. Wat Asatru wel is, daar hoop ik in dit boek een beeld van te schetsen.

Frigga Asraaf
2009

GESCHIEDENIS

Dit boek vertrekt bij de bronnen, waaronder de oude teksten, om op ontdekkingsreis te gaan naar de wortels van Asatru. Het is een weg die langs oude wijsheid, kennis en denkwijzen naar het heden leidt en telkens weer weet te verrassen. Ook in het heden is de reis nog lang niet ten einde, maar loopt door naar een toekomst waarin Asatru zich zal blijven ontwikkelen. Het is een levende en levendige traditie die meegroeit met haar tijd en zich aanpast aan de noden van de tijdgeest.

De bronnen zijn naar mijn mening grofweg onder te verdelen in vier groepen. Bij de eerste groep horen de oude teksten die zijn overgeleverd, opgetekende wetten van de Germaanse stammen maar ook latere kerkelijke wetten waar dingen uit af te leiden zijn, geschiedenisboeken en wat dies meer zij. Archeologische vondsten en de verhalen die daarmee en -bij verteld worden deel ik in bij de tweede groep. Als derde groep noem ik de volksoverleveringen en de volkskunde. Het gaat om volksverhalen en -gebruiken met hun heidense sporen, waarvan sommige tot op de dag van vandaag zijn blijven voortleven. De vierde en laatste groep wordt gevormd door boeken, artikelen en teksten over Asatru, veelal geschreven door asatru'ers, maar soms ook door buitenstaanders die onderzoek naar deze stroming doen.

Asatru richt zich op wat we nu wel het germaanse heidendom noemen. De geschiedenis heeft ons het een en ander te vertellen over de tijd van de Germanen, onder meer met betrekking tot de mensen die toen leefden en de sporen die zij hebben nagelaten. Het tijdsbestek, het uitgestrekte gebied, de verscheidenheid aan germaanse volkeren en de schaarse hoeveelheid schriftelijke bronnen maakt het lastig een beeld te vormen over de Germanen in het algemeen.

We mogen ook niet vergeten dat al deze volksstammen eeuwenlang in beweging zijn geweest. Op de wetenschappelijke beeldvorming over de denk- en leefwijze van de germaanse volkeren heeft de Vikingtijd (792–1066) een belangrijke invloed.

Het zijn de Grieken en de Romeinen die voor het eerst over Kelten en Germanen spraken en een verwantschap zagen tussen deze stammen. Tegenwoordig gaat men op taalkundige en culturele gronden uit van een nauwe verwantschap tussen Germanen, Kelten, Slaven, Grieken, Latijnen en andere indo-europese volkeren. Geschiedkundige H.P.H. Jansen (1928–1985), bij leven hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden, beschouwde germaans als taalkundig begrip.¹ De betekenis van de benaming 'Germanen' is overigens onduidelijk; sommige mensen denken dat het 'speermannen' betekent, anderen menen dat de naam staat voor 'brullers' of 'schreeuwers'.

Een duik in het verleden leert ons dat sporen van bewoning in de Lage Landen ver terug gaan in de tijd; de oudste dateren van omstreeks 250.000 jaar geleden (Oude Steentijd) en zijn gevonden in een löss- en grindgroeve in het noordwesten van Maastricht. De Neanderthalers leefden 125.000–35.000 jaar geleden, daarna stierf

deze groep uit en bleef alleen de moderne mens, de *Homo sapiens sapiens*, nog over. Ongeveer 15.000 jaar geleden trokken vanuit het zuiden groepjes jagers het gebied binnen dat we nu Nederland noemen. Heel lang hebben mensen rondgetrokken. Ze leefden van de jacht, de visserij en het verzamelen van voedsel. Pas de late steentijd bracht de ontwikkeling van landbouw, er ontstonden nederzettingen en handel kwam op gang. Bekende zichtbare overblijfselen uit deze periode zijn de hunebedden: gemeenschappelijke grafmonumenten, waarin grafgiften gevonden zijn.² Ze stammen uit de Trechterbekercultuur, die zich op de zandgronden van het noorden en oosten van Nederland ontwikkelde en tussen 2500 en 2700 voor het begin van onze jaartelling gedateerd wordt.

We maken nu een sprong voorwaarts naar de bronstijd. Het klimaat was wisselvallig en liet periodes van koude en vocht zien met volksverhuizingen als gevolg. Uit de bronstijd stamt onder andere de Hilversum-cultuur met zijn ringwalgrafheuvels waarvan de oudste van ongeveer 1500 v.o.j. zijn. De grafheuvels werden gebouwd van heideplaggen en omgeven door een ringsloot en een wal. Ook zijn grafheuvels met paalkransen gevonden en mogelijke dienden de paalkransen als afwering tegen kwade geesten. In de noord-brabantse en belgische Kempen zijn grafheuvels met wijdgestelde paalkransen met dubbele palen gevonden voorzien van rijke grafvondsten en latere bijzettingen.³

Een tijdlijn toont een onderverdeling in tijdperken:

Oude Steentijd	240000 – 4500 v.o.j.
Jonge Steentijd	4500 – 1500 v.o.j.
Bronstijd	1900 – 750 v.o.j.
IJzertijd	750 – 70 v.o.j.
Romeinse Tijd	50 v.o.j. – 500 n.o.j.
Romeinen en Germanen	257 v.o.j. – 406 n.o.j.
Grote Volksverhuizingen	350 – 500 n.o.j.
Vroege Middeleeuwen	500 – 1000

Indo-Europa

Onze oorsprong is, samen met die van vele anderen volkeren, terug te voeren naar de Indo-Europeanen. Het is nog altijd onduidelijk waar de stamlanden van deze indoeuropese volkeren waren: mogelijk het noordelijk midden van Europa, van de Oostzee tot het gebied van de Boven- en Midden Donau, ten noorden van de Kaspische Zee tot het Altaj-gebergte een uitgestrekt gebied van bossen en steppen, wellicht ook een deel van Voor-Azië.

Veel talen vinden hun oorsprong in het indoeuropees en het is een zeer omvangrijk gebied waar deze talen zich ontwikkeld hebben in de loop der eeuwen. De landen waar indoeuropese talen als de germaanse talen, evenals slavisch, iraans, armeens en indisch gesproken worden strekken zich uit van het verre Bangladesh tot aan IJsland met als uitzondering het Turks en het Fins. Het herleiden van talen, waarover later meer, kan aardig wat vertellen over hoe het dagelijks leven er millennia

geleden uit zag. In het geval van Indo-Europeanen valt bijvoorbeeld uit taal af te lezen dat in hun woongebied bomen als berken en wilgen groeiden. Hun woordenschat maakt duidelijk dat het landschap bergen en meren kende en er leefden wolven, elanden, hazen en bevers. Ze hielden bijvoorbeeld al schapen, koeien en varkens. Waarschijnlijk hadden Indo-Europeanen een vaste woonplaats, omdat in hun talen woorden voorkomen die zowel betrekking hebben op het houden van vee, als op landbouw.⁴

Wat bracht deze mensen ertoe hun geboortegronden te verlaten en onder andere richting onze streken uit te waaien? Dat is een vraag waarop ik nog geen antwoord ben tegengekomen. Hoogst waarschijnlijk hadden ze geen vermoeden waar ze terecht zouden komen toen ze op reis gingen. Wij weten dat een deel van deze mensen West- en Zuid Europa bereikt hebben en dat anderen richting Azië getrokken zijn om zich daar van Anatolië tot India te vestigen. Het waren volksverhuizingen die eeuwen later door de Germanen herhaald werden in Europa en Noord-Afrika.

De Lage Landen

Omstreeks de 6de eeuw voor onze jaartelling leefden er germaanse stammen in Scandinavië en rond de Oostzee. Mogelijk woonde daar al Saami, Kelten en Baltische stammen. Het is onbekend of deze volkeren verdreven zijn door germaanse stammen toen deze hun woongebieden binnentrokken. Het is waarschijnlijker dat ze zich op zijn minst voor een deel met de genoemde groepen hebben vermengd. Een omslag in dodenverzorging in Nederland en België na het jaar 800 v.o.j. (er duiken dan urnenvelden op) duidt mogelijk op de komst van Germanen en Kelten. De eerstgenoemden trekken na 300 v.o.j bezuiden de Rijn op.

Het klinkt ons vreemd in de oren te stellen dat er toentertijd na vele eeuwen een zekere overbevolking ontstond en Germanen steeds verder richting het zuiden, het huidige Duitsland, trokken om zich daar te vestigen. Van daaruit verspreidden ze zich geleidelijk nog verder naar het zuiden, maar ook richting het oosten en westen. Uiteindelijk bevolkten ze een groot gedeelte van Noordwest-Europa, Scandinavië, IJsland en de Britse Eilanden. Al vele eeuwen wonen er dus mensen die een germaanse taal spreken in deze gebieden en ze zijn ook uitgewaaierd over de wereld naar Noord-Amerika, Nieuw-Zeeland, Zuid-Afrika en Australië.

Naast de Germanen bevolkten ook de Kelten grote delen van Europa, zij het grotendeels veel zuidelijker, in de heuvelgebieden en rivierdalen van onder andere Elbe, Donau en Rijn. Volgens archeoloog Johan Hendriks kwamen de Lage Landen aan het begin van de 5e eeuw onder de invloedssfeer van Kelten en Germanen. Hij noemt de Lage Landen dan ook een randgebied, bewoond door zowel keltische als germaanse stammen. Wat er is gebeurd met de inheemse bevolkingsgroepen die hier woonden voordat de Kelten en de Germanen kwamen is mij niet geheel duidelijk. Zijn die weggetrokken, verdreven, uitgestorven, gevangen genomen of opgegaan in de nieuw gekomen stammen? Waarschijnlijk voor een groot deel het laatste, want dat gebeurde wel op meer plaatsen. Tegenwoordig gaan binnen wetenschappelijke kringen vaker stemmen op dat het om een mengcultuur ging.

Rond het jaar 55 voor het begin van onze jaartelling trokken romeinse legers onder leiding van Julius Caesar ons land binnen. Het begin van de romeinse tijd nam zijn aanvang in de Lage Landen, terwijl de ijzertijd ten einde begon te lopen. In die tijd waren Friezen te vinden in wat nu de hollandse en noord-nederlandse kustgebieden zijn, in het huidige Overijssel kon men Tencteri tegenkomen en in Gelderland de Usipetes, om een paar inheemse bevolkingsgroepen te noemen.⁵ Door toedoen van de Romeinen zijn de Batavieren in ons land terechtgekomen.

Over de Friezen is soms enige verwarring omdat er twee bevolkingsgroepen waren die zo genoemd werden met een tussenpoos van ruim twee eeuwen. De eerste groep, ofwel de Oer-Friezen, bewoonde delen van de Lage Landen van 200 voor tot 250 na het begin van onze jaartelling. Het land was toen dunbevolkt. Na het vertrek van de Romeinen tussen 250 en 500 n.o.j. was er een bevolkingsteruggang, maar vanaf 500 wordt er weer over Friezen gesproken. De romeinse geschiedschrijver Tacitus spreekt van Frisii. Het schijnt dat de naam uit een germaanse taal stamt, mogelijk noemden Friezen zichzelf dus zo.⁶

Volksverhuizingen

Aan het einde van de 5de eeuw stortte het Romeinse Rijk ineen, zowel door problemen van binnenuit als van buitenaf. Al zo ongeveer vanaf het jaar 270 staken germaanse stammen vanuit het noorden de Rijn grens over om aanvallen op de Romeinen uit te voeren. Het was een legeraanvoerder van germaanse herkomst die de laatste romeinse keizer afzette. Samenvallend met de ineenstorting van het Romeinse Rijk raakten onze streken ontvolkt en de grote volksverhuizingen begonnen. Stammen vestigden zich ergens om vervolgens weer verdreven te worden door andere binnentrekkende volkeren of ze trokken uit zichzelf na een tijd weer verder. Vele germaanse stammen zwierven eeuwenlang door Europa en soms sloten ze zich bij elkaar aan en gingen in elkaar op. De Longobarden verlieten bijvoorbeeld vanaf 200 de benedenloop van de Elbe om pas in de tweede helft van de zesde eeuw het huidige Italië binnen te trekken en zich in Noord- en Midden Italië te vestigen. De Vandalen zijn na vele omzwervingen zelfs in Noord-Afrika terechtgekomen. Vanuit hun woongebieden in het midden van Noorwegen, Zweden en Noord-Jutland trok deze stam al in de 1ste en 2de eeuw voor het begin van onze jaartelling naar de benedenloop van de Weichsel en de Oder. Later reisden ze door richting Donau en Rijn. Begin 400 vielen ze Gallië binnen en trokken vervolgens verder naar Spanje om zoals gezegd uiteindelijk in Noord-Afrika te belanden. Juten, Saksen en Friezen steken vanaf de 5de eeuw de Noordzee over en vestigden zich in delen van het huidige Engeland. Lange tijd was de algemene theorie dat de genoemde stammen de aldaar woonachtige Kelten verdreven. Recente vondsten doen echter stemmen opgaan dat er een mengcultuur is ontstaan.

Vroege Middeleeuwen

Zo belanden we in de Vroege Middeleeuwen. De tijd waarin zich in Noord-Frankrijk, België en het Rijnland enkele stammen vestigden die bekend stonden als Franken. De Friezen breidden in het noorden hun macht uit tot in het midden van ons land. Later,

in de loop van de zesde eeuw, breidden de al tot het christendom bekeerde Franken vanuit het zuiden hun gebied uit en kwamen de Zuidelijke Nederlanden onder hun gezag. De friese koning Redbad⁷ wist tot aan zijn dood in het jaar 719 het christendom buiten de deur te houden en ook na die tijd hebben de Friezen zich niet zomaar gewonnen gegeven. Pas in de 8ste en 9de eeuw wist de kerk door middel van dwang haar zin door te drijven. Toch kunnen we achteraf tot ons genoegen zeggen dat het de kerk nooit gelukt is het heidendom in zijn geheel uit te roeien.

Het einde van de Vroege Middeleeuwen luidt wederom veranderingen in. Nieuwe landen beginnen te ontstaan en daarmee volkeren die binnen deze landsgrenzen horen. Het Christendom neemt de overhand, maar heidendom leeft op allerlei wijzen voort zoals in namen van de week, in plaatsnamen en in de taal, maar vooral in wat later volksgebruiken zijn gaan heten.

Bronnen

De oorsprong van de moderne religie Asatru ligt bij de Germanen. Het begrip *asatru* is een modern bedenkfel dat stamt uit het einde van de 19de eeuw, maar het is in de loop der tijd wereldwijd in zwang geraakt. Letterlijk betekent het 'trouw aan de goden'. Voor mij vormen een aantal onderdelen samen het geheel dat onder de noemer Asatru valt. Het is een raamwerk waar binnen ik mijn religiositeit vorm kan geven en het is mijn basis van waaruit ik de wereld tegemoet kan treden. Mijn normen en waarden vond ik terug in de traditie en het gaf me meer zelfinzicht. Mijn hele leven, mijn doen en denken wordt beïnvloed door Asatru. Ik vind het heerlijk de bronnen in te duiken, want er is van alles in te vinden wat boeiend is en me tot nadenken stemt. Ik hou sowieso van geschiedenis en het is naar mijn mening zinvol kennis te hebben van geschiedenis in het algemeen. De historie op brede schaal laat immers zien hoe onze maatschappij verworpen is tot wat hij is.

Geschreven en ongeschreven bronnen vormen samen een belangrijke bijdrage aan de beeldvorming over het leven van Germanen, in een tijdspanne die grofweg loopt vanaf de Bronstijd, omstreeks 1500 voor het begin van onze jaartelling, tot ongeveer 1100 na het begin van onze jaartelling. De opkomst van het Christendom en de kerstening namen eeuwen in beslag. Zo in de 3de / 4de eeuw gingen de Goten in het zuiden al over op het Christendom, maar de Zweden lieten zich pas in de 11de eeuw bekeren. Ongewijfeld zijn in die honderden jaren de (heidense) geloofsovertuigingen, gewoonten, gebruiken en mythen ook aan verandering onderhevig geweest, maar de kern ervan is waarschijnlijk wel doorgegeven.

Wat we weten van voor de jaartelling is afkomstig van archeologische vondsten. Van latere tijden zijn meer bronnen voorhanden, want dan krijgen we de beschikking over geschreven informatie. Inscripties op bijvoorbeeld stenen en sieraden en teksten die bewaard zijn gebleven. Verhalen en liederen die op schrift zijn gesteld bieden onder meer inzicht in de talen uit die tijd. Er zijn verschillende schriftelijke bronnen waarin wetenswaardigheden en aanwijzingen te vinden zijn over geloof, gebruiken en het dagelijks leven van de Germanen. Zo zijn er bijvoorbeeld van de noordelijke germaanse stammen de beide Edda's, de ijslandse saga's en het *Flateyjarbók*. Over de

stammen meer naar het midden en zuiden van Europa is de *Germania* een interessante bron, evenals verscheidene angelsaksische handschriften die in de oorspronkelijke vorm of in het oudengels zijn overgeleverd.

Bodemschatten

Eeuwenlang heeft de aarde zichtbare en onzichtbare overblijfselen voor ons bewaard. Met de term, ongeschreven bronnen, worden onder andere deze archeologische vondsten bedoeld. Een deel daarvan, zoals stenen, sieraden en zwaarden, bevat runeninkervingen waardoor ze ten dele onder de geschreven bronnen vallen. Vooral in Scandinavië zijn vele van deze voorwerpen en stenen met op- of inschriften bewaard gebleven.

Ook in Nederland is heel wat uit de grond te voorschijn gekomen en nog steeds worden er nieuwe dingen ontdekt. De vondsten bestaan onder meer uit gebruiksvoorwerpen met daarin runen gekerfd die verder aan de orde komen in hoofdstuk 10. In de Broekpolder bij Heemskerk zijn een paar zogenoemde Donar-amuletten uit de 6de eeuw gevonden. Graven zijn over het algemeen schatten voor archeologen, want met name de graven van rijkere mensen bevatten grafgiften en bieden zo samen met de kleding waarin de dode ter aarde is besteld een kijkje in het dagelijks leven. En natuurlijk vertelt het van alles over gebruiken rond de dood (zie daarvoor hoofdstuk 2).

Taal

Talen bewaren op hun eigen manier het verleden voor ons, zoals we al hebben kunnen zien bij de herkomst van de Indo-Europeanen. Achter woorden en namen gaat soms een heel verhaal schuil. Etymologie is de wetenschap van de woordafleidkunde en onderzoekt de herkomst van woorden. Zo is het woord etymologie zelf bijvoorbeeld een samenstelling van twee uit het grieks stammende woorden: *étymos* 'werkelijk', 'waar' en *lógos* 'leer', 'kunde', 'wetenschap'.

Archeologe en geschiedkundige Judith Schuyf noemt in haar boek *Heidens Nederland, zichtbare overblijfselen van een niet-christelijk verleden* tal van plaatsen die ons herinneren aan een heidense tijden. Zo is in Blaricum de Woensberg te vinden en in Hatten en Ruurlo-Barchem een Godberg. Alle drie de bergen waren gewijd aan Wodan. Donderbergen, aan Donar gewijd, zijn te vinden in Rhenen, Leersum, Dieren en Herten. De Helsberg te Rheden verwijst naar Hel, de godin van de onderwereld.⁸ Het noord-hollandse Heiloo heette in 1063 Heilegelo en wellicht is deze naam vergelijkbaar met de duitse plaatsnaam Heiligenloh.

Het eerste lid 'woens' van zowel Woensdrecht als Woensel zijn te herleiden naar het proto-germaanse **wôd* met als betekenis 'woede', vergelijkbaar met het eerste lid van de naam van een van onze weekdagen: woensdag. Voor de plaatsnaam Woensel is de verklaring 'bos van Wodan' gegeven.⁹ Franeker is wel uitgelegd als 'de akker van Frey'. Ietwat vergezocht via het oudengelse *fréa* 'heer' verwant aan het oudfriesse *frâna* 'vertegenwoordiger van de graaf', 'schout'. Mogelijk werd deze verklaring bedacht door de schrijfwijze uit de 12de eeuw: *Fronacker* aan het begin en aan het eind

Froneckere. Dan lijkt het eerste lid van de naam wel sterk op Frø, de naam die Saxo Grammaticus aan Frey gaf. De schrijvers van het boek *Nederlandse Plaatsnamen. Herkomst en historie* verklaren Franeker als ‘grafelijke akker’. In Dinxperlo treffen we de voor Germanen zo belangrijke ding, hun gerecht en volksvergadering.

Bij Hummelo is de Wrangebult te vinden. Een pad aldaar leidt omhoog naar de bult waar een wit wief verblijft. Rechts van het pad ligt de Witte Kolk en links de Zwarte Kolk en uit deze kolken stroomt het beekje de Weppel het Hennendal in. In de achterhoekse volkstaal is een hennenkleed een doodskleed. Gaat het bij het Hennendal om een plek waar de voorouders vereerd werden? Het eerste lid van de naam van de bult *wrange* staat voor ‘gevlochten doornenheg’ wat ook weer een vraag doet rijzen en wel of we met een oude heidens offerplaats van doen hebben. Naar het laatste verwijzen de beide plaatsnamen Hargen en Harich die terug te voeren zijn op het proto-germaanse **harguz* met als eerste betekenis ‘steenhoop’ maar ook ‘offersteen’, ‘heidens heiligdom’ en *harag*, **hargu-* ‘heiligdom’ of ‘offersteen’. Ook Wijhe verwijst naar een heilige plek door de samenhang met het proto-germaanse **wiha-* ‘heiligdom’. Als laatste noem ik hier het groningse Heiligerlee en de buurgemeente Westerlee en Asterlee (Oosterlee). Het laatste lid *lee* is verwant met het oudsaksische *hléo* ‘(graf)heuvel’.¹⁰ Verwijzen deze plaatsnamen naar de grafheuvels die ten westen en oosten van een nederzetting lagen? Het eerste lid van Heiligerlee is pas later ontstaan.

Talen zijn altijd aan verandering onderhevig. Lang geleden ontwikkelden zich taalfamilies vanuit oertalen. De talen behorende bij zo’n taalfamilie zijn aan elkaar verwant. Talen die we tegenwoordig spreken als het nederlands, het duits en het engels zijn voortgekomen uit germaanse talen die op hun beurt weer terug te voeren zijn op indo-europese talen. Het ontbreken van schrift heeft helaas tal van talen voor ons verloren doen gaan. Geschiedkundige taalwetenschappers zijn echter in staat talen kunstmatig te herleiden, onder andere met behulp van klankverschuivingswetten en op grond van vergelijkingen met oude, in dit geval germaanse, talen die wel overgeleverd zijn. Om aan te geven dat het om zo’n kunstmatig herleide taal gaat is het begrip proto-taal bedacht, in dit boek dus meestal proto-germaans. Om aan te geven dat een woord uit een proto-taal afkomstig is, wordt gebruik gemaakt van een asterisk (*), zoals hiervoor is te zien in de paragraaf over plaatsnamen die te herleiden zijn tot proto-germaanse woorden. Een volledige reconstructie van een taal is echter onmogelijk. Dertig procent van germaanse woorden is bijvoorbeeld niet terug te brengen tot een indo-europese gemeenschappelijke oervorm van het proto-indo-europees.

De oudste bronnen voor germaanse talen die ons ter beschikking staan stammen uit de 1ste eeuw na het begin van onze jaartelling. Het betreft runeninschriften in gereedschappen, wapens en sieraden. Het vroegst bekende (oud)nederlands is geschreven door een vlaamse monnik en stamt van omstreeks het jaar 1100. Het was in een engels klooster alwaar hij latijnse en oudengelse teksten overschreef. De ganseveeren waarmee toen geschreven werd moesten soms bijgesneden, vaak werd de aangescherpte pen eerst uitgeprobeerd alvorens het eigenlijke schrijfwerk werd vervolgd. Zo’n pennestreek heeft geleid tot de mogelijk oudst bekende regel in onze taal, want

op het schutblad van het handschrift waaraan de monnik aan het werk was, schreef hij een flard van een liefdesversje:

*Hebban olla vogala nestas hagunnan hinase hic enda thu wat
unbidan we nu.*

Letterlijk staat er: ‘Hebben alle vogels nesten begonnen behalve ik en jij; wat wachten we nu’, oftewel: ‘Alle vogels zijn al aan het nestelen, behalve jij en ik; waar wachten we nog op?’.¹¹

Hieronder volgt een overzicht van de twee takken van taalfamilies die zich vanuit het indo-europees ontwikkeld hebben en de ontwikkeling van de germaanse taalfamilies door de eeuwen heen.

